
Irena Miholić

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb

irena@ief.hr

irenamiholic@gmail.com

UDK 781.7:688.7

39.01:781.7

Pregledni rad

Primljeno: 21. 10. 2014.

Prihvaćeno: 28. 10. 2014.

Igračke za djecu i dječje zvučne igračke – suveniri i/ili glazbala

- Tekst govori o tzv. tradicijskim zvučnim igračkama, koje su djeca sama izrađivala, kao i o onima koje su odrasli izrađivali za djecu. Slijedeći tragove u recennoj stručnoj literaturi, može se pratiti interes za područje dječjeg stvaralaštva pri čemu se dječje igračke koje stvaraju zvuk samo spominju. U etnomuzikološkoj literaturi u Hrvatskoj o ovom se fenomenu od 19. stoljeća (Kuhač) može naći nešto više podataka, a najopsežniju je razradu o igračkama proizvedenima u Lazu kraj Marije Bistrice dao 1970-ih i 1980-ih godina Krešimir Galin. U svjetskoj se etnomuzikološkoj literaturi prati daljnje propitivanje odnosa glazbala i igračke pri čemu se, upozoravajući na veliku starost ovakvih tipova glazbala, želi upozoriti na nužnost daljnjih proučavanja ovog fenomena. Slijedeći različita tumačenja, u tekstu se zaključuje da se zvukovne igračke mogu poistovjetiti s pojmom glazbala te se predlaže da se ona uvedu u odgojno-obrazovni proces, barem kao uvod u kompleksnije glazbeno izražavanje.

Ključne riječi: zvučne dječje igračke, igračke, suveniri, dječja glazbala

UVOD

Dječje igračke koje proizvode zvukove ili na kojima se zvukovi proizvode bile su u prošlosti i još uvijek jesu sastavnim dijelom dječjeg svijeta. U ovom ću se tekstu osvrnuti prvenstveno na tzv. tradicijske zvučne igračke koje su nekad djeca sama izrađivala od različitih materijala iz svoje neposredne okoline (drvo, rog, trska, pero, list i slično), odnosno na igračke koje su za njih izrađivali odrasli. Takve su igračke bile dijelom dječje svakodnevice u gotovo čitavoj Hrvatskoj, a danas mnoge od njih pronalazimo kao suvenire, dok djeca izrađuju glazbala eventualno u okviru nastave glazbenog odgoja ili pak

posebnih programa u osnovnoj školi (etno grupe) ili u kulturno-umjetničkim društvima.

TRAG O TRADICIJSKIM DJEČJIM ZVUČNIM IGRAČKAMA U STRUČNOJ LITERATURI

Rasprave o tradicijskim dječjim igračkama pratimo na nekoliko polja, onog etnologa i etnomuzikologa (melografa, folkorista) te zaljubljenika u tradicijsku kulturu koji istražuju i bilježe saznanja o uglavnom prošlim vremenima. Na početku izdvajam nekoliko recentnih radova zaljubljenika u tradiciju koji nisu nužno etnolozi po struci, kako bih upozorila na današnju priličnu zainteresiranost za dječji svijet. Autori o dječjim igrama pojedinog područja izdvajaju igre, sudjelovanje djece u običajima, određene pjesme i plesove uz spominjanje glazbala. Primjerice, bračni par Matunci, koji su gotovo čitav svoj radni vijek posvetili istraživanju i poučavanju tradicijske kulture, i to posebice rodne im Bilogore, u knjizi *Djeca se šale* (2010) navode različita glazbala koja su djeca koristila kad su išla u *čestitare* – od samice, duda, harmonike pa sve do svilenog papira preko češlja (2010: 57). Djeca su sama izrađivala razna glazbala poput gusli od kukuruzovine, pištaljki i truba te koristila različite kućanske rekvizite, od *rifljače* do lonaca i kuhača, a izvodili su melodije i na jedinkama i dvojnica koje su im stariji napravili. Navode, primjerice, da su na Jurjevo djeca u ophodima imala trubu od kore drveta, odnosno prilikom gotovo svih ophoda nastojala su pjevati, svirati ili pak *škrebetati* (Matunci 2010: 137), ali su ipak šturi navodi o organiziranju zvuka, rukovanju glazbalima i uopće o njihovu zvukovnom, odnosno glazbenom efektu.

Slavica Moslavac opisuje „narodne dječje igre Moslavine, hrvatske Posavine i Banovine“ te nabroja „najjednostavnije muzičke instrumente“, one „dječje i pastirske“, među kojima su bič, češalj, trava, žirova kapica, svježa biljna stabljika od raži, maslačaka i sl. „kojima su djeca pokušavala proizvesti nekakav ton, zvižduk, zuj“ (2012: 4). „Stariji su pastiri nastojali izraditi i savršenije instrumente, razne fučkalice, sviralice, jednocjevne i dvocjevne frule, kojima su mogli izraziti i poneku muzičku misao“ (Ibid.), pri čemu spominje i dječju kreativnost prilikom „čuvanja blaga“ u izradi sviralice od organskih materijala koji su ih okruživali te upotrebu, primjerice, guslica od kukuruzovine u igri svatova te razne kućanske rekvizite poput starinske pegle, lonaca i poklopaca i sličnog (Ibid.). Osim nabrojanja, ni ova knjiga koja se bavi dječjim stvaralaštvom ne navodi pojedinosti o sviranju, odnosno organiziranju zvuka.

U katalogu izložbe *Dječje igre i igračke u Podravini* (Peršić Kovač 2004) spominju se različita svirala i navodi dio ekspanata, ali nema detaljnijih opisa o upotrebi. No, izradu pojedinih glazbala u Podravini detaljno opisuje Kovačić te navodi da su sviralicu od gusjeg pera djeca „koristila za javljanje, doziivanje, opominjanje, upozoravanje na opasnost i veselu kolektivnu igru (kad je više „piskutača“ sviralo visokim glasovima)“ (1980: 319) što, u glazbenom smislu, ističe signalnu funkciju ovoga zvukovnog objekta.

Maja Kožić, pišući o dječjim igrama u okolici Zagreba, ističe kako „među igre koje su poticale dječju kreativnost valja svakako ubrojiti izradbu dječjih glazbala i pucaljki“ (1987: 432), te nastavlja s opisom pri čemu se opet ističe proces izrade, dok se upotreba glazbala odnosno muziciranje gotovo i ne spominje.

Mata Baboselac pak u knjizi u kojoj opisuje *dečje igre zdruma* u Donjoj Bebrini u Slavoniji veliča prošla vremena kada se bezbrižno igralo na otvorenim prostorima te samo spominje igračke koje su djeca sama izrađivala, a koja se mogu lijepo vidjeti na fotografijama, kao i igračke „od lucitera, koje su se kupovale na godovinama“ (2011: 10).

Upravo ta glazbala koja su se kupovala kod *lucitera*, *licitara*, odnosno na sajmovima, temom su etnoloških istraživanja koja se više bave promatranjem igračaka kroz vještinu izrade, odnosno prate se posebnosti određenog obrta, način rasprostranjenosti proizvoda te, dijelom, njihova upotreba (primjerice, jesu li namijenjeni dječacima ili djevojčicama), (vidi, primjerice, Biškupić 1991; Šarić 2002; Biškupić Bašić 2013; dijelom i Mustapić 1997). No, i u okviru *Upitnice*, koju je izdalo Etnološko društvo Jugoslavije, Komisija za etnološki atlas pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu, pred kraj skupine pitanja o „muzičkim instrumentima“, navodi se nekoliko opisa glazbala, odnosno objekata koji proizvode zvuk, a jedno od pitanja glasi „koji su od tih instrumenata samo dječja zabava ili služe i za kakvu drugu svrhu?“ (1967: 136).¹

TRADICIJSKE DJEČJE ZVUČNE IGRAČKE U ETNOMUZIKOLOŠKOJ LITERaturi

Objekti koji proizvode zvuk zaista su najbliži interesima etnomuzikologa. Gotovo sve što su djeca nekad izradila za proizvodnju zvuka, od najjednostavnijih daščica na špagi koje vrtnjom proizvode zujanje, listova biljki, izdubljenih

1 Odgovore na pitanja iz ove *Upitnice* nisam istražila.

i oguljenih grana do posebno izrađenih *guslica* od kukuruzovine, klasificirano je kao glazbalo. Ovisno o tome što proizvodi zvuk, glazbala se dijele u nekoliko kategorija:² ako zvuk proizvodi sam objekt, pripada skupini idiofonih glazbala (primjerice, guslice od kukuruzovine ili čegrtaljke); ako ga proizvodi opna, pripada skupini membranofonih glazbala (primjerice, papir na češlju); ako žica stvara zvuk, glazbalo je dio skupine kordofonih glazbala (primjerice, tamburice) ili pak ako zrak stvara zvuk, glazbalo pripada u skupinu aerofonih glazbala (primjerice, bič, fućkalice od kore, šuplji ključ itd.).

Važnost ovog dijela glazbenog svijeta za djecu istaknuo je još u devetnaestom stoljeću Franjo Kuhač. On je u „Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ tijekom nekoliko godina vrlo temeljito obradio niz različitih glazbala, njihovu povijest, objavio notne zapise, zapise poslovice, pjesama, priča u kojima se glazbala spominju, različite riječi koje se tiču glazbala te niz ostalih zanimljivosti. Ali, uz opis izrade različitih *trstenih sviraljki* dotaknuo se i dječjeg svijeta:

„Ne čini mi se suvišnim obazrijeti se na to, kako se naš narod brine, da bi djeca za rana privikla na glasbala. Neka je metoda tomu, što predaje djeci s početka glasbala, kojimi je lako baratati (pedagogičko načelo kaže: od lakog postupaj k mučnijemu, od jednostavnoga k sastavljenomu), a koja ne imaju ciene novčane; tim se diete uči kao igrajuće svirati i guditi u glasbalo, a prebije li ga, ili ga izgubi, lako ga nadoknadi. Ja bih dapače rekao, da česta izmjena glasbala povećava težnju djece; jer kako su već djeca, vesele se svakoj novini, najpače ako im ju ne treba bojazljivo čuvati i štediti, a još više onda kada si igračku mogu sami načiniti, kao što je to glede guslica, duduka i pištale.“ (Kuhač 1877: 5)

Kuhač, nadalje, ističe i ulogu sviranja jednostavnih svirala u vrlo zanimljivom odlomku u kojem se zrcali i ondašnji odnos prema sviračima odnosno sviračicama:

„Svirati u sviralu u naroda je našega tako obćenita umieća, da se čudi kad čuje ili vidi, da kakav gospodin ili strani čovjek toga ne zna. Čak i ženska djeca znadu svirati, ako pre i naš narod misli, da se za djevojke i žene ne pristoji u sviralu svirati. Svako mužko diete već u najmladjim godinah navikne na sviranje tako, da postavši pastikom ne treba u toj struci učitelja. Dan za dan

2 Podjele slijede one Ericha von Hornbostela i Curta Sachsa iz 1914., koje su se pokazale primjenjivim na gotovo sva glazbala svijeta (osim novih, elektroničkih, za koje je, ipak, slijedom razmišljanja utemeljena kategorija „elektrofonih“ glazbala).

govori u sviralu (tropski izraz za „svirati“) vježba se premetanju prstiju, dok mu ne podje za rukom prevraćati (variiren) melodije popievaka, te izšarati ćurlici (Triller) i drugimi nuzglasovi. Momkom znade ležati u lugu kojem, sav zadubljen u misli, i sviralom svojom priželjkivati (sehnsüchtigmusiciren, fantasiren) i pjesme izmišljenoj dragoj svojoj.“ (1877: 13)

Nakon Kuhača, u Hrvatskoj se najtemeljitiije glazbenim instrumentima bavio Božidar Širola koji je objavio niz zanimljivih studija (vidi, primjerice, Širola 1932 a i b, 1933.) koje su, isto tako, ponajprije posvećene izradi glazbala (uz vrlo zanimljivu prikupljenu građu koja se sastoji od pjesmica i stihova što se govore prilikom izrade), nazivima pojedinih dijelova, a najmanje je obrađeno samo muziciranje. I mada je to muziciranje, primjerice, na fućkalicama zapravo skućenih mogućnosti (valjda zato ima tako malo primjera o muziciranju), Širola ipak ističe njihovu važnost:

„Zapravo su to igračke, što ih maleni dječaci u proljeće izgrađuju sebi i manjoj braći na veselje. I ma da je trajnost svih sviraljki načinjenih od kore svježeg drveta sasvim neznatna, jer se kora skinuta s grančice ili štapa vrlo brzo osuši te ili popuca ili se zgužva i ukruti, pa ne priliježe više uz pisak a niti međusobom kao kod sopile (roga) – ipak se djeca godimice zabavljaju izrađivanjem sviraljaka od kore. U tom propadanju takovih sviraljaka očituje se u neku ruku i prava bit dječje igračke: sviraljka će zabaviti za čas i ponosni dječčić, koji ju je sam izradio, pištati će voljko i neumorno i nekoliko sati na nju, a onda se je već izdovoljio i traži zabavu drugačiju, posize za novom igračkom. (...) A ipak je vrijedno svratiti pažnju ovim sviraljkama, jer nam one pomažu razabrati prve i prvotne oblike nekih instrumenata, kojih postanak valja tražiti u pradavnini.“ (1932b : 1)

U djelu, koje je posvećeno izradi žveglica za prodaju na sajmovima, spomenuti su i primjerci u obliku različitih životinja ili glazbala, ali se navodi da su to dječje igračke (Širola 1932a: 154). Nema nikakvih pobližih informacija o njihovoj upotrebi u rukama djece.

Ipak, u uvodu rukopisa *Frula – jedinka*,³ na četvrtoj stranici, Širola izlaže ideju o *žveglicama*, odnosno fruli jedinki kao mogućem glazbalu na kojem bi djeca

3 Rukopis je pohranjen u Hrvatskom Državnom arhivu, na signaturi HR-HDA-827. Pod tom se signaturom nalaze 4 kutije građiva, uglavnom rukopisna, tiskana i šapirografirana glazbena djela B. Širole (opere, operete, orkestralna djela, kompozicije za klavir, oratorij te kompozicije za djecu). U četvrtoj se kutiji nalazi spomenuti rukopis. To je zapravo škola za block flautu, kojoj prethodi uvod napisan na drugačijem papiru. Rukopis nije datiran [s.a.], a u Državni ga je arhiv s ostalom građom predao mg. Josip Širola.

započela svoje glazbeno obrazovanje: „Ovo je škola za frulu-jedinku izdana u nadi da će osim kupljenih frula što se dobivaju iz njemačkih tvornica (pod nazivom Blockflöte) naskoro biti moguće i naše graditelje takvih sviraljaka (npr. žveglare u Bistričkom Lazu) uputiti u izradbu dotjerujući samo njihovu tehniku rada pa će oni onda dati našim omladinskim društvima a i drugim ljubiteljima narodne glazbe dobre i vriedne instrumente, koji će biti na radost njihovu a i na korist razvitka hrvatske narodne glasbe“. Pritom je istaknuto da bi graditelji trebali unijeti neke promjene u svoj način izrade glazbala. Osnovno je načelo konstrukcije zapravo kopiranje starijih uzoraka, a raspored rupica na sviraljkama dugo se određivao prema rasponu prstiju, odnosno od oka⁴ (vidi Širola 1942).

Takva inicijativa izrade jedinke na kojoj bi se mogla izvoditi i kromatika nije zaživjela, a dječji je glazbeni svijet i dalje ostao na marginama promatranja etnomuzikologa. Primjerice, u katalogu izložbe o tradicijskim glazbalima u sklopu Međunarodne smotre folkloru 1973. godine, spominju se i dječje igračke:

„Idiofona glazbala su brojna, rasprostranjena, neka su namijenjena za višekratnu upotrebu i zato čvršće izrađena (npr. *čegrtaljke*, *škrebetaljke*, *raglje*), druge su kratkog vijeka, obično od biljnog materijala (npr. *klepetalo* od stabljike kukuruza). Razne zvrčke od orahovih ljuski samo su dječje igračke, namijenjene zabavi. Žlice u čaši, doduše izrazito uporabni predmeti, mogu postati glazbala ako se njima štropoće npr. pri proslavi imendana ili pri kakvoj sličnoj prigodi.“ (Bezić et al. 1975: 20)

No, ipak, sve do rada Krešimira Galina ozbiljnijeg bavljenja igračkama koje proizvode zvuk nije bilo od strane etnomuzikologa. I njegov je interes, zapravo, bio posvećen tradicijskim aerofonim glazbalima u Lazu kraj Marije Bistrice te je, prateći razvoj jedinki i dvojnica kroz povijest, podijelio promjene u tri razdoblja. U prvom razdoblju, krajem devetnaestog stoljeća, na tim su se glazbalima izvodile plesne melodije (glazbala su imala paljene ukrase). U drugom su razdoblju glazbala bila obojana žuto i oslikana crvenom i zelenom bojom, još su uvijek ugođena i na njima su se izvodile vokalne melodije. U trećem razdoblju, od 1970-ih godina, primjećuje se promjena u ukrašavanju, ali i u ugađanju glazbala koja sve više postaju suveniri ugodni oku, a sve su manje glazbala. Iz sviranja je iščezlo i guturalno glasanje, smanjivanje broja rupica reduciralo je zvukovni opseg, a nekorištenje jedinki kao glazbala

4 Sličan je postupak bio i kod označivanja polja na tamburama, vidi više u Širola 1933.

uzrokovalo je i nevažnost točnosti tonskog niza (više u Galin 1977). Sve su te karakteristike pratile i manja glazbala, poput onih u obliku ptičice. Galin zaključuje:

„Promatrajući povezanost i složenost određenih pojava transformacija, možemo formulirati neke pravilnosti u procesima. Tako primjećujemo da promjena funkcije glazbala povlači za sobom redukciju konstruktivnih elemenata vezanih za staru funkciju i, naprotiv, hipertrofiju ili dotjerivanje elemenata vezanih uz novu funkciju glazbala ili, nazovimo ih tako, suvenira ili igrački (kojima se također, tako u manjem broju i rijetko, ipak može naći glazbalo, tj. čisti tonski niz). Promjene se odvijaju postupno, tijekom preuzimanja novih tehnika i ovladavanja njima i to kombiniranjem starih i novih tehnika ili formi (što se odnosi na izradu glazbala i na tehniku sviranja i na formu sviranih pjesama), dakle hibridizacijom tehnika ili formi.“ (Galín 1977: 70)

Iz tog je zaključka vidljivo da Galin poistovjećuje suvenire i igračke, preuzimajući pritom i razmišljanja samih graditelja koji određene predmete izrađuju tako da budu što atraktivniji za prodaju, dok im je namjena nebitna.

Puno širi uvid u glazbala, ali i različite objekte koji proizvode zvuk, Galin daje 1980-ih godina u svom magistarskom radu *Aerofona i idiofona folklorna glazbala u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća*. Naslanjajući se na projekt *Priručnik evropskih folklornih glazbala (Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente)*, Galin u opisu glazbala slijedi zadani model i za svaki pojedini primjerak iznosi podatke u šest skupina: nazivlje (samog glazbala i pojedinih sastavnih dijelova), ergologiju (opis svih pojedinih faza izrade glazbala, tehnoloških postupaka i alata), tehnike sviranja i akustičke osobitosti glazbala koje su prisutne u tradicijskoj praksi, repertoar kojim raspolažu pojedini svirači te isticanje instrumentalnih melodija tipičnih za lokalne tradicije, društvenu ulogu glazbala odnosno oblikovanje sastava i razvitak, te historijske i ikonografske izvore i rasprostranjenost (1983: 3). Vrlo je zanimljiv, primjerice, njegov opis jedinke, posebice stoga što su istaknuti i tonski nizovi različitih oblika jedinke *tičeka*, *pištolja* ili *bajseka*, a u poglavlju o društvenoj ulozi tog glazbala stoji: „Jedan od značajnijih oblika društvene uloge jedinke, jeste običaj da roditelji poklanjaju svojoj djeci jedinke kupljene na vašarima na proštenjima“ (Galín 1983: 118).⁵

⁵ Ivana Mustapić je 1997. godine na temelju Galinovog rada propitala na terenu u okolici Marije Bistrice daljnje promjene glazbala/igračaka. I ona se više bavila konstrukcijom i faktografskim, deskriptivnim prikazivanjem činjenica, a o korištenju glazbala daje vrlo malo podataka, odnosno zaključuje da ih i dalje kupuju za djecu ili pak kao specifičan suvenir kraja (Mustapić 1997: 15).

Šteta je što ovim projektom nisu obuhvaćena sva glazbala, kao što je to slučaj za područje bivše Čehoslovačke, Mađarske, Švicarske ili Slovenije. Svima je zajedničko da se ne bave posebno dječjim instrumentarijem, već se navode običaji pri kojima su ih djeca koristila (primjerice, za ophode na Silvestrovo, pri ministriranju na misi, u igri). Zanimljivo je da se uz upotrebu svih glazbala vezuju većinom dječaci, a vrlo malo djevojčice (vidi Sárosi 1966; Kunz 1974; Bachmann-Geiser 1981; Elschek 1983; Kumer 1983), ali se zato često spominju magične i praktične svrhe korištenja nekih zvučnih igračaka (primjerice, gumb na koncu (vidi Kunz 1974: 100) ili pak daščica na špagi koja vrtnjom proizvodi zvuk, a nekad je služila i za lovljenje ptica (vidi, primjerice, Sárosi 1966: 67).

GLAZBALO ILI ZVUČNA IGRAČKA

Prateći ovakve podatke o objektima koji proizvode zvuk, a dio su dječjeg svijeta, još se zanimljivijom čini teorija Curta Sachsa prema kojoj su se glazbala koja su nekad imala ritualna značenja zadržala još samo u dječjem svijetu (1940: 43), odnosno da su glazbala koja su se nekad koristila u obredima danas samo u rukama djece. Maček to produbljuje i tvrdi da se u dječjem svijetu ogledaju arhetipovi koji do danas čuvaju misli o starijoj kulturnoj povijesti (usp. Maček 1985: 35), što potvrđuju i radovi glazbene arheologije (paleoorganologija) (vidi više Lund 1985).

Usprkos svim ovim dokazima, lako bi se moglo uhvatiti u zamku pitanja: što je zapravo glazbeni instrument? Jesu li to samo objekti na kojima se mogu svirati melodije ili su to već i naši dlanovi koje od malena koristimo u izvođenju ritma?⁶ Ako „posumnjamo“ u naše dlanove kao glazbala, onda se sumnja proteže i na različite oblike po kojima izvodimo iste obrasce udarajući rukama – a teško je isključiti bubnjeve iz popisa glazbenih instrumenata (usp. Maček 1985). S jedne strane, ključevi na prstenu koje dijete trese „sumnjivo“ su glazbalo, dok, s druge strane, ne sumnjamo u industrijski proizvedene metalne štapiće različitih duljina (primjerice, *windchimes*). Te su činjenice samo podsjetnik da je teško odrediti čvrstu granicu koja neki objekt čini glazbalom, a posebno je to teško u dječjem svijetu. Djeci je puno lakše nego odraslima „svirati“ na najrazličitijim predmetima koji ih okružuju (usp. Cvetko 1985), stoga je Mačekova tvrdnja da je određenje objekta kao instrumenta zapravo

6 Tu bi se moglo raspravljati i o pojmu *bodymusic*, sviranju na vlastitom tijelu i pomoću tijela, ali to ostavljam za neku drugu priliku.

stvar odraslih, a ne djece, vrlo utemeljena (1985: 33).⁷

Ipak, imamo li dovoljno podataka iz prošlosti koji bi nam posvjedočili da su određeni objekti djeci služili kao glazbala? Jesu li ti „instrumenti“ bili smišljeni/napravljeni kako bi se oponašao svijet odraslih ili su ta glazbala služila za osobnu zabavu?⁸ Dakle, govoreći o objektima koji proizvode zvuk, nije nam dovoljan samo podatak ili slika kako je nešto izgledalo, već su potrebni i podaci koji opisuju postupanje s tim objektom, kako mu se pristupa, kako se drži i koristi, a važna je i organizacija zvuka proizvedenog na njemu, odnosno zašto se na njemu proizvodi zvuk (to je posebno osjetljivo područje za glazbene arheologe, vidi Lund 1985: 18).⁹

Možda muzikolozi zapostavljaju te objekte (daščice na špagi, zvečke od prirodnih materijala i slično) zbog njihova pomalo upitna glazbenog značaja svrstavajući ih više u domenu etnologa koji se bave proučavanjem djetinjstva (Lund 1985: 18). Samo glazbeno obrazovanje koje su nametnuli odrasli nema ništa sa spontanom upotrebom svega i svačega što djeci padne pod ruku i što koriste kao glazbala.

Pri nekadašnjem Savezu folklorista Jugoslavije postojala je jedno vrijeme i tzv. sekcija Dječje stvaralaštvo unutar koje su izloženi radovi o dječjem stvaralaštvu i stvaralaštvu za djecu, ali su ti radovi malobrojni u odnosu na sve ostale teme kojima se bavio spomenuti Savez. Elly Bašić, stoga, 1989. na kongresu u Sokobanji u sekciji etnomuzikologa upozorava na činjenicu da je dječje stvaralaštvo „kompleksan fenomen, pa ga tako moramo i znanstveno proučiti kako bismo saznali što bismo od tog djetetovog bogatstva mogli tokom njegove socijalizacije i razvoja spasiti za dijete, za budućeg odraslog čovjeka. To nije samo sociološki problem, to je i te kako i kulturološki problem i problem humanizacije naprama budućem čovjeku“. Dalje nastavlja da dijete treba promatrati i pristupati mu kao „biću spontano emotivnom i maštovito bogatijem od nas odraslih, biću od kojega mi treba da još mnogo, mnogo

7 Slično zaključuje i Hickmann: važno je što dijete odluči – je li nešto instrument, je li ga samo odabralo ili su mu ga nametnuli odrasli (1985).

8 Ellen Hickmann ta pitanja postavlja i u vezi sa slikovnim predlošcima u prošlosti koja predstavljaju djecu i glazbala, vidi više u Hickmann 1985.

9 Sva su ova pitanja postavljena u okviru sastanka Studijske skupine koja se bavi izučavanjem tradicijskih glazbenih instrumenata, a dijelom je Međunarodnog savjeta za tradicijsku glazbu (vidi više na www.ictmusic.org) sredinom 1980-ih godina, a referati su objavljeni u serijskom izdanju *Studia instrumentorum musicae popularis*.

učimo, kako bi to čudo uspjeli shvatiti i razumjeti“ (1989: 509), pri čemu se trebamo pozabaviti i našim školskim programima, koji djecu često uče nečim što su ona već davno savladala.¹⁰

Igor Cvetko upozorava da je u suvremenom društvu sve manje slobodnog vremena (1985) u kojem se dijete može kreativno izraziti jer je većim dijelom vezano uz školske programe i module. Djeca su „zatravljena“ školskim programom i pitanje je koliko današnja djeca imaju slobode za pronalaženje svojih rješenja, odnosno za razvijanje vlastite kreativnosti.¹¹ Ipak, i on predlaže da se djeci predstave jednostavna tradicijska glazbala, dodala bih, kao poticaj kreativnosti. Svjesni smo svi da je danas djeci teško pronaći bazgovinu, trstiku ili svinjski mjehur, ali se ipak dosta toga može nadomjestiti/zamijeniti umjetnim materijalima poput plastičnih cjevčica, kutija ili kartona i sličnog. Organski su materijali zamijenjeni umjetnima, ali im je zajedničko to što su i jedni i drugi dio naše svakodnevice. Nekad su te igračke bile kratkoga životnog vijeka, dijelom zbog svog organskog porijekla, a dijelom i zbog činjenice što su se, kad obave svoju ulogu, zamjenjivala nečim novim pri čemu se taj ciklus stalno ponavljao (usp. Emsheimer 1985), baš kao što je to i Kuhač tvrdio. Ujedno im je zajednička jednostavnost upotrebe te njihova pristupačnost (bile su besplatne ili ih se nabavljalo na sajmovima za sitan novac) pa nije bilo bojazni od oštećenja jer su se brzo mogle zamijeniti novim. Ta je jednostavnost uporabe bila ključna za djecu jer su, u protivnom, brzo gubila volju i veselje.

S tim u vezi posebno je zanimljivo razmišljanje o zajedničkom idealu zvukovnosti koji djeca na širem geografskom području razvijaju. Povezano je to sa zvukovima koji ih prate u razvoju, primjerice, klepetaljki od kukuruzovine koje su vrlo proširene ili guslica od istog materijala, odnosno zvečke, kako ističe Maček (1985), a koji su se u prošlosti razlikovali, ovisno o geografskom području življenja ljudi. U današnje vrijeme industrijski proizvedenih igračaka, taj se fenomen pomalo gubi. No, ostaje ipak još jedan na koji valja upozoriti: objekti koji proizvode zvuk, a pripadaju u sferu dječjih igračaka, pronalaze se i u arheološkim nalazima, a (bliske) inačice istih proizvode danas

10 Kao primjer, Bašić navodi brojalice čije ritmičko skandiranje djecu fascinira već u drugoj godini života u fazi kad još ne znaju pjevati, a one se prema programu „uče“ tek u školi (Bašić 1989).

11 To je pitanje tim opravdanije kad se pogledaju udžbenici glazbene kulture u osnovnoj školi koji nude ideje za izradu različitih glazbala, najčešće od materijala koji nas danas okružuju, a vrlo rijetko se te upute temelje na izradi nekih tradicijskih glazbala.

se izrađuju industrijski od umjetnih materijala za razliku od većine objekata koje danas nazivamo glazbalima. Stoga bi bilo zanimljivo proučiti i sve te nove inačice „starih“ igračkaka/glazbala, kao i njihovu primjenu u današnjici.

ZAKLJUČAK: GLAZBALO I IGRAČKA

Vraćajući se na temu igračkaka suvenira, navela bih zaključak Krešimira Galina: „Transformacija od polifunkcionalnosti prema monofunkcionalnosti: Na tom nivou možemo pratiti promjenu od više funkcija glazbala vezanih uz mnogovrsni glazbeni život (svi oblici upotrebe) i čvrsti vrijednosni sustav, prema reduciranoj funkciji igračke i suvenira kao dobra masovne kulture (jer igračka i suvenir unatoč nijansi naziva i smisla imaju isto suštinsko značenje i psihosocijalnu funkciju kao dobra masovne kulture).“ (1977: 68)

Slijedom svih navedenih činjenica, ne bih se u potpunosti složila i poistovjetila igračke i suvenire, ali ipak moram priznati da je u slučaju proizvoda iz okolice Marije Bistrice to možda i istinito, s tim da poneki predmet, posebice onaj koji proizvodi zvuk u rukama djece, i kao igračka ipak ostvaruje dio svoje funkcije (svira, zvuči). Ako se pak objesi na zid ili izloži u vitrini, svejedno je ima li i kakve rupe jer se njegov zvuk u potpunosti negira, a glavnu ulogu preuzima njegov kolorit. Stoga mi se čini da bismo povratkom tih instrumenata djeci omogućili da ponovno „maštaju“ na svom instrumentu (Bašić 1989: 510), odnosno da „govore“ zvukom (Kuhač 1877: 13).

Naposljetku, postavlja se pitanje koliko je postojanje takvih tradicijskih igračkaka opravdano, jesu li to samo materijalni dokazi nematerijalne baštine, odnosno vještine i fenomeni koji se upisuju u registre nematerijalnih dobara? Ili bismo te proizvode ponovno mogli staviti u funkciju igračke i glazbala te koristiti u procesu odgoja i obrazovanja, barem kao jednostavan uvod u kompleksnije glazbeno izražavanje?

LITERATURA

Baboselac, Mata –Mišin. 2011. *Ja imade jedno tele. Dosadinje đečje igre zdruma.* Donja Bebrina

Bachmann-Geiser, Brigitte. 1981. *Die volksmusikinstrumente der Schweiz.* Leipzig: WEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen-Volksmusikinstrumente 1/4]

Bašić, Elly. 1989. „Izađimo iz kule od bjelokosti – pomognimo razvoju djetetove muzikalnosti“. *Zbornik radova 36. kongresa Saveza folklorista Jugoslavije*. Sokobanja 1989. Beograd, str. 508-515.

Bezić, Jerko, Milovan Gavazzi, Mirjana Jakelić i Petar Mihanović. 1975. *Tradicijska narodna glazbala Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga.

Biškupić, Iris. 1991. *Dječje igrčke Hrvatskog zagorja i Prigorja*. Diplomski rad.

Biškupić Bašić, Iris. 2013. *Svijet igračaka. Dječje igrčke iz hrvatske baštine*. [katalog izložbe]. Zagreb: Etnografski muzej.

Cvetko, Igor. 1985. „The Instrumental Musical Creativity of Children in Slovenia“. U *Studia instrumentorum musicae popularis*, 8. Erich Stockmann, ur. Stockholm: Musikmuseet Stockholm, 38-42.

Elschek, Oskár. 1983. *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Dio 2. sv. 2/2. *Die slowakische Volksmusikinstrumente*. Leipzig: WEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 2/2]

Emsheimer, Ernst. 1985. „Gedanken zur Welt der Kinderinstrumente und ihrer Beziehung zur Erwachsenenkultur“. U *Studia instrumentorum musicae popularis* 8. Erich Stockmann, ur. Stockholm: Musikmuseet Stockholm, str. 10-17.

Galin, Krešimir. 1977. „Transformacije tradicijskih aerofonih glazbala u Lazu kraj Marije Bistrice“, *Narodna umjetnost* 14: 55-81.

Galin, Krešimir. 1983. *Aerofona i idiofona folklorna glazbala u Hrvatskoj u prvoj polovini 20. stoljeća*. Magistarski rad.

Hickmann, Ellen. 1985. „Beispiele musizierender Kinder in der bildenden Kunst“. U *Studia instrumentorum musicae popularis*, 8. Erich Stockmann, ur. Stockholm: Musikmuseet Stockholm, 24-32.

Kovačić, Željko. 1980. „Dječje stvaralaštvo pastira srednje Podravine“. *Podravski zbornik*, str. 318-323.

Kozić, Maja. 1987. „Dječje igre u okolini Zagreba“. *Etnološka istraživanja* 3-4: 413-445.

Kuhač, Franjo Ksaver. 1877. Prilog za poviest glasbe južnoslovenske, *Rad JAZU*, knj. 41, Zagreb.

Kumer, Zmaga. 1983. *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenska matica.

Kunz, Ludvig. 1974. *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Dio 1 sv. 1/2. Leipzig: WEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 1/2)

Lund, Cajsa. 1985. „Kinderklanggeräte und Musikarchäologie“. U *Studia instrumentorum musicae popularis*, 8. Erich Stockmann, ur. Stockholm: Musikmuseet Stockholm, 18 -23.

Maček, Ivan. 1985. „Die Kinderinstrumente in der Slowakei“. U *Studia instrumentorum musicae popularis*, 8. Erich Stockmann, ur. Stockholm: Musikmuseet Stockholm, 33-37.

Matunci, Gordana Marta i Juraj Matunci. 2010. *Djeca se šale. Dječje igre Bilogore*. Veliko Trojstvo.

Moslavac, Slavica. 2012. *Urodila žuta dunja. Narodne dječje igre Moslavine, hrvatske Posavine i Banovine*. Kutina: Muzej Moslavine Kutina.

Mustapić, Ivana. 1997. *Transformacije aerofonih i kordofonih glazbala u zvučne igračke i suvenire u okolici Marije Bistrice od 1875. do 1997. godine*. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju.

Peršić Kovač, Vesna. 2004. *Dječje igre i igračke u Podravini* [katalog izložbe]. Koprivnica

Sachs, Curt. 1940. *The History of Musical Instruments*. New York

Sárosi, Bálint. 1966. *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. Leipzig: WEB Deutscher Verlag für Musik. [Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 1/1]

Šarić, Dunja. 2002. *Izrada pučkih svirala i drvenih igračaka: stalni postav Muzej Staro selo Kumrovec*. Kumrovec: Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej „Staro selo“.

Širola, Božidar. 1932a. „Kako se grade žveglice“. *Zbornik za narodni život i običaje* 28/2: 145-158.

Širola, Božidar. 1932b. *Fučkalice – sviraljke od kore svježeg drveta*. Etnološka biblioteka, sv. 15. Zagreb

Širola, Božidar. 1933. „Kako se grade dangubice i druge tamburice“. *Zbornik za narodni život i običaje*, 29/1: 197-205.

Širola, Božidar. 1942. *Hrvatska narodna glazba: pregled hrvatske muzikologije*. Zagreb: Matica hrvatska.

Širola, Božidar. s. a. *Frula-jedinka*. Rukopis pohranjen u Državnom arhivu.